

Наталія Сьомак,
студентка магістратури
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

Однорідні члени речення в Житомирських актових книгах xvi-xvii ст.

У статті проаналізовано один із найпоширеніших засобів ускладнення простого речення в актових книгах Житомирського гродського уряду XVI – XVII ст. – однорідні члени речення, визначено причину їхнього використання в пам'ятках офіційно-ділового стилю.

Найяскравіше мова періоду XIV – XVI ст. зафіксована в офіційно-діловому стилі. Жанр ділових документів у цей період представлений так званими гродськими книгами, грамотами, універсалами, юридичними документами (купчі та дарчі, заповіти). Досліджувані Житомирські актові книги також мають характерні риси, притаманні тогочасному діловому письму.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що актові книги Житомирського гродського уряду XVI – XVII ст. досі не були предметом спеціального наукового дослідження з огляду на функціонування в них ускладнювальних засобів, зокрема однорідних членів речення. Крім того, лінгвістичних праць, монографій, які б системно висвітлили розвиток синтаксичної системи української мови в різні періоди її функціонування на діяхронічному рівні, досі немає.

Мета дослідження – з'ясувати обумовленість використання однорідних членів речення в Житомирських актових книгах XVI – XVII ст., простежити частоту їхнього вживання, пояснити їхню відповідність синтаксичним нормам офіційно-ділового стилю.

Автори видання «Історія української мови. Синтаксис» приділяють увагу дослідженню синтаксису простого ускладненого речення. Зокрема, вони

зазначають: «Пам'ятки давньоруської мови засвідчують широке вживання однорідних членів речення, пов'язаних між собою як інтонаційно, так і за допомогою сполучників сурядності» [3, с. 96].

Як засвідчує аналізований матеріал із Житомирських актових книг, однорідними могли бути як головні члени речення, так і другорядні: *свѣ^дчилъ и протѣ^стовалъ и при то^у протѣ^стацы^и во^зного ене^рала ставилъ* (АЖГУ 1611, с. 99), *чтите гостъ. Откоудоу... придетъ или простъ. или добръ. или соль* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 46).

Потрібно відзначити, що конструкції з однорідними членами мали незамкнутий характер, оскільки як при безсполучниковому поєднанні однорідних членів, коли й перед останнім із них нерідко сполучник був відсутній, так і за наявності сполучників сурядності, приєднання однорідних членів могло продовжуватися далі.

Однорідні члени речення – звичайне синтаксичне явище в староукраїнських пам'ятках: *воленъ онъ продати, и отдати, и обернути ку своему пожитку* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 53). До речі, ці пам'ятки відображають уживання в єднальній функції сполучника **а**, що не характерно для сучасної української літературної мови: *еще межи нового замку а места и острога учинено справою тогожъ Ошъпана валомъ* (АЖГУ 1611, с. 107), *кто нас будетъ живъ. а придетъ к тобѣ* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 47).

Як зауважують дослідники, однорідні члени речення з'єднувалися між собою або інтонацією, або за допомогою сполучників: а) єднальних: **и, та, да, ни...ни**; б) протиставних: **а, но**; в) розділових: **или, любо, паки ли**. Між однорідними членами речення в єднальній функції вживався не тільки сполучник **и**, а й сполучник **а**. У старій українській мові між однорідними членами вживалися сполучники: а) єднальні: **и, та, да, ни-ни**; б) протиставні: **а, але, но, та**; в) розділові: **або, или, любо, чи ли**. Між однорідними членами речення в давньоруській мові був і подвійний зіставний сполучник **как – так и**.

У старій українській книжній мові між однорідними членами речення вживалися й сполучники-полонізми **альбо** (= «або») та **так – яко + і**. [4, с. 27].

Однорідні члени речення – це найпоширеніший засіб ускладнення в Житомирських актових книгах. Загальна кількість однорідних членів речення у пам'ятці – 695 одиниць. Однорідні члени речення загалом характерні для офіційно-ділового стилю. У досліджуваних пам'ятках найбільше зафіксовано однорідних присудків – 278. Такий ускладнювальний засіб використовується з різною метою: для того, щоб висвітлити причину звернення до житомирського підстарости, необхідно було повідомити про події, які лежать в основі судової справи. При цьому намагалися обійтися без повторів. За допомогою однорідних присудків автори розповідали про дії, які здійснив позивач: *вповеда^{лб} и вказоваль мнє на собе раны* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 51), *вповедалъ и вбъводилъ мн Ходи^л есми в до^м, та^м же заста^л жо^нку мо^ско^вку* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 72). Та здебільшого розповідали про дії обвинувачених, учинених проти позивача: *бы^оло свое самыхъ позъбываль и поморъдоваль и бы^оло побраль и пограби^л и до меня своего Ловъкова Втогналъ* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 57), *звезали и ^вла^нцухъ усади^л и и^х [листы] чита^л* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 59), *выбили двєри, И^кна повыбивали* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 60), *замо^к Иторвали и має^мно^ст мою з воза немало побрали* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 82). Звичайно, писар розповідав і про власні дії: *ворочаю и Инькасю и у марамъко вьнивечъ Иборочаю вє^чными часы* (АЖГУ 1611, с. 100), *варую и записую сє нинє^нши^м записо^м* (АЖГУ 1611, с. 100), *я записує сє и Ибликгує до пробацыє^н того квиту* (АЖГУ 1611, с. 100).

Часто (32 рази) справа починалася зі слів «писал и присылал». Неодноразово однорідні присудки утворюють слова, близькі за значенням, які відрізняються лише відтінком: *жалоба Иписана и доложона є^ст* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 51), *само^о збыль и ^зраниль и має^мно^ст мою всю побраль и пограби^л и ^вдомъ сво^н ходо^рко^вски^н И^мвє^з* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 51), *выпа^оши^х посеклъ, пораниль, помо^рдоваль и вє^чне покалєчилъ* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 116).

Нерідко однорідні присудки слугували засобом нагнітання експресії: *злєцаєт и даєт и признаваєтъ моцъ зипольнию* (АЖГУ 1611, с. 124), *в^кру^мне*

збили, зранили и ³мо^рдовали слугу моего (АЖГУ 1590 – 1635, с. 82), бы^оло свое самых позъбываль и поморъдоваль и бы^оло побраль и пограби^л и до меня своего Ловъкова Втогналъ (АЖГУ 1590 – 1635, с. 57). У досліджуваних пам'ятках такий спосіб уживання однорідних присудків використовується переважно для доказовості свідчень. Зазначимо, що досить часто використані однорідні складені іменні присудки, у яких іменна частина здебільшого представлена прикметником, рідше – дієприкметником: рана бытая кривавая з наришенемъ кости (АЖГУ 1611, с. 155), раны молотовые, Вбуховые, києвые, битые синие кровью ба^рзо натеклые (АЖГУ 1611, с. 192), реки кровавые шкара^оные тятые (АЖГУ 1611, с. 116).

Однорідні додатки також часто вживаються в актових книгах Житомирського гродського уряду, хоча автори (писарі) використовували цей ускладнювальний засіб із різною метою, відповідно до стилю та жанру тексту. Писар Житомирських актових книг повинен був засвідчити дійових осіб злочину, позики тощо, тому однорідні додатки в цих пам'ятках – явище доволі часте: самъ доброво^лне зложилъ бы^л рокъ праву мне и ма^лжо^нце мое^у (АЖГУ 1590 – 1635, с. 74), судити с пано^м писаромъ и паномъ Сы^нкгуро^м (АЖГУ 1590 – 1635, с. 78), w^о пана Василя Ще^рбины, при^нцыпала и чєлєди єго та^к же и ^слу^з ^со^м пана Ганского (АЖГУ 1611, с. 117). Іноді використаний ряд однорідних додатків повідомляє про дії, які розгорнуто будуть описані у справі: w³на^муємы W выку^нне и^х и W^оданю сумы (АЖГУ 1611, с. 120), w зєкрвавєнє доми шляхє^нкого, порибанє, посєченє слугъ и чєляди за^мковое, побранє, злупє^нє рєчи^и, має^мно^сти, ша^м, сребра клєнотовъ, пнзє^и готовы^х, W^обиянє коморъ, полупєнє скры^и, побра^ня справъ, записовъ ро^зны^х, конє^и, бы^ола, злупєнє, зънисчєнъя має^мно^сти и и^иши^х ро^зны^х рєчє^и и має^мно^сти (АЖГУ 1611, с. 124).

Найчастіше однорідні додатки в тексті ділового стилю використовуються при переліку речей, викрадених у потерпілого: пограбили гаковицу зву частую... пулгавков с колами три (АЖГУ 1590 – 1635, с. 60), комору и скрин три Wтбили (АЖГУ 1590 – 1635, с. 60), в то^и скрини взяли и пограбали мєры, тоєсть: быблєю ру^сскую... третие книги єусти^и... катєфи^зм нє^свє^зки^и,

я^рмолоцилы^и, книги Кирила Сирина, книги Е^вхарима Сирина, книги Еводы (АЖГУ 1590 – 1635, с. 60), жита узя^и меро^к соро^к белоце^рко^вское меры, а гу^ина^х жита ко^и сто и W^смъ деся^и, W^са ко^и триста, пиеницы копъ се^идеся^и, гре^ики ня^идеся^и и две, проса копъ сто и W^смъ деся^и, е^именю ко^и сто и три^ица^и (АЖГУ 1590 – 1635, с. 73), бра^и и граби^и а по W^города^и все^и W^воцовой^и капу^иты, цибули, репы, па^ите^инака, све^илы (АЖГУ 1590 – 1635, с. 74). Тоді, коли писар у деталях перелічував усі викрадені речі в декількох осіб, відбувається нанизання однорідних додатків.

Зазвичай автори Житомирських актових книг використовували при однорідних членах речення, здебільшого при додатках, узагальнювальні слова **МЕНОВИТЕ, а МЕНОВИТЕ, тоєсть:** силою мо^ино побрали и пограбили, а меновите тоє^и: коня гнедо^и, кобылу сєрую, купленую за чотыри копы грошеи и жита на ко^идо^и возе по ^иве ме^ирки житомі^иски^и (АЖГУ 1590 – 1635, с. 69), wбе^идъ с прияте^ими своими, меновите, з его м^и пано^и Ма^ирино^и Брон^ики^и и и^ишими зя^иль (АЖГУ 1611, с. 115), а то^и скрини взяли и пограбали меры, тоєсть: быблею ру^искую... третие книги еусті^и... катефи^и не^иве^ики^и, я^имолоцилы^и, книги Кирила Сирина, книги Е^ихарима Сирина, книги Еводы (АЖГУ 1590 – 1635, с. 60). Як засвідчила вибірка, у текстах актових книг використано 237 рядів однорідних додатків.

У справах Актів Житомирського гродського уряду часто вживаними є однорідні означення (використовуються 102 рази). Здебільшого ці члени речення двослівні, двочленні, перебувають у відношеннях переліку, поступового нагромадження ознак, властивих певній особі, предметів. Однорідні означення можуть переймати на себе логічний наголос і, отже, семантично виділятися в мовленні (2, с. 196). У Житомирських актових книгах для того, щоб підсилити враження від тяжкості ран, автор використовує ряди однорідних означень: *виделомъ ра^и силны^и кривавы^и биты^и три* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 51), *на собе раны рубаныє и битыє* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 51), *рани шко^иливую тятию кривавую* (АЖГУ 1611, с. 155), *ранъ молотовы^и, Wбуховыхъ, и Wвыхъ сини^и кровью набє^илыхъ кривавыхъ позадавали* (АЖГУ

1611, с. 191). За допомогою однорідних означень автор змальовував тяжкість завданої шкоди, поранень: *шкоди великую а не³но^снию* (АЖГУ 1611, с. 169), *словами до^ткливыми и исчи^тпылыми* (АЖГУ 1611, с. 175), *видель и него самого и на мал^жонъце его ба^рзо зфоралы^х, зекрываены^х, збиты^х, зранены^х* (АЖГУ 1611, с. 156), *на злыи и не^пристоиныи ичинок* (АЖГУ 1611, с. 139), *и таково^м кзва^лтовъно^м бе³пра^вно^м и фо^ртельно^м учинку* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 49), *видель усе^го збытого и Ипу^хлого* (АЖГУ 1611, с. 57). Однорідні означення писарі використовують і для опису речей: *сукню люнскую синюю жоноцкую из кашталиком самитным чорным* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 50), *люду было усе^го с тисечу ко^нны^х и пешихъ з ро³ными стрѣ^лбами И^рнистыми з дѣлы зако^вница^{ми} с пу^лгаки з ру^чницами з луками и з ы^нчими ро³маитыми бронями* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 52), *взято воловъ Иромыхъ великихъ волоски^х двадцать* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 53), *менѣ е^рмякъ лу^нски^и блаки^тны^и з шнурами шо^лковыми* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 77), *и^горо^д сво^и вла^сны^и никому ни въ чомъ не^пе^нны^и и не заведе^нны^и* (АЖГУ 1611, с. 177). Слова, що утворюють однорідні означення, нерідко позначають географічні назви: *велики^и кнзь лит, ру^ски^и, прус^ски^и, мазове^цки^и, жолю^тиски^и, ифля^нски^и* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 63), *воево^дства Кие^вско²⁰ Во^лы^нско²⁰ и Бра^сла^вско²⁰* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 91), *на сеножати велѣд^ни^чко^и, боборы^чко^и, прибы^тковъске^и, сорокопѣско^и* (АЖГУ 1611, с. 136). Переважно складові однорідних означень виражені прикметниками: *ра^нко^р злы^и нехре^стя^нски^и не^при^сто^ины^и* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 96), *и^с судахъ зем^ьскихъ и к^гро^дскихъ корон^ьныхъ и голов^ьныхъ трибунальски^х любельскихъ* (АЖГУ 1611, с. 113), *на злыи и не^пристоиныи ичинок* (АЖГУ 1611, с. 139), іноді – дієприкметниками (або разом із прикметниками): *зо всеми полъми дво^рными и на зиму засияными* (АЖГУ 1611, с. 192), *пана збитого и замо^рдовано²⁰* (АЖГУ 1611, с. 132), *до су^же^ня припадаючи^х и сужсоны^х* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 91), *видель усе^го збытого и Ипу^хлого* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 57).

Однорідні обставини нечасто відзначені в досліджуваних пам'ятках офіційно-ділового стилю. У Житомирських актових книгах їх відзначено 78 рядів. Використовуючи однорідні обставини, писар указував на:

1) місце подій: зъ вѣчи^стого дѣ^ржа^ня споко^ного ужива^ня с того городисча Бѣ^рна^бки и зъ будова^ня и зо^бсихъ кгру^нто^б выби^л (АЖГУ 1590 – 1635, с. 53), видялъ на ты^х кгринъта^х и сѣножатя^х (АЖГУ 1611, с. 137), видели^смы в сѣлѣ и вѣ^оворѣ его (АЖГУ 1611, с. 129);

2) місце нанесених поранень: позадавали по хрыбти, по плеча^х и по рика^х (АЖГУ 1611, с. 182), ранъ не мало по голове и по тѣвари, по рука^х, по нога^х и по вси^м тѣлѣ вкру^с (АЖГУ 1611, с. 191), би^л в гиби и по^о Шчи (АЖГУ 1611, с. 139), збили и^зранили в руку и^б плече, и^б ногу левую (АЖГУ 1590 – 1635, с. 76);

3) час подій: на ча^с и дѣ^н Шзначоныи головы^смы Шдобрать (АЖГУ 1590 – 1635, с. 95), со^зналъ, же по наѣ^зде на до^м повода и по зачатью Ш то того процесу... (АЖГУ 1611, с. 107), мѣнилъ бы^м по^нманые при покоше^ню и рибаню гаєвъ (АЖГУ 1611, с. 113);

4) спосіб дії: зтупуючи ночъны^м злодѣ^иски^м способо^м, при^способи^бши собе до свои^х возо^в... взялъ и укралъ (АЖГУ 1590 – 1635, с. 112), потверъжаючи ты^х свои^х по^хвалоць и декляруючи Шные выконать... (АЖГУ 1590 – 1635, с. 99);

5) мету дії: придалъ на Шгъледанѣ и Шбъволанѣ того тила забитого (АЖГУ 1611, с. 172);

6) причину дії: видечи тѣды на сѣбѣ протѣ^стуючи^н таковы^н кгва^лтъ, не вытрыманъши таковыми стиси и потизѣ иходити почалъ (АЖГУ 1590 – 1635, с. 119); хотечи его и до ко^нца стараючи сѣ ро^змаитыми способами з свѣта згладити, Шповѣди абы не позыва^л, чиня^м (АЖГУ 1590 – 1635, с. 107); вы^слуха^бши жалобы пани Сокозовы и бачечи... (АЖГУ 1590 – 1635, с. 75).

Переважно однорідні обставини поєднуються безсполучниковим зв'язком та за допомогою єднального (власне єднального) сполучника и: ичого не рѣ^спектуючи и не Шлѣдаючи сѣ (АЖГУ 1590 – 1635, с. 99); потверъжаючи ты^х свои^х по^хвалоць и декляруючи Шные выконать... (АЖГУ 1590 – 1635, с. 99); писа^л и присыла^л, Шповѣдаючи и Шб^отя^жливѣ жалуючи (АЖГУ 1590 – 1635, с. 81); на ча^с и дѣ^н Шзначоныи головы^смы Шдобрать (АЖГУ 1590 – 1635, с. 95).

Деякі однорідні обставини могли поєднуватися за допомогою парного сполучника *такъ...яко*: *слышалъ же пан преречоныи пан Миколаи Прержевскии такъ ве дворе, яко и на подстаростегѡве дворе преречоногоего* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 99), *так у конех, яко и з быдле* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 21) або протиставного *а*: *што такъ, а не иначе^н было* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 111).

Трапляються й випадки використання узагальнювального слова при однорідних членах речення: *збитки починили, а мяновите: в селе Раиках, и Анѡтона Гурина, и Креска, и Кизъмы Вчка Сенъка, и Ивана Мисечка, и Баса, и Стеука Лемишъка, ув Панаса, у Игната, и Стася* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 160), *присыла^л же всюды на кудымъ ме^{ст}цу: такъ в дому, в полю, в дорозе а на Встатокъ и въ ко^{ст}теле* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 96).

Іноді дві складові однорідних обставин різняться лише відтінком значення, зрідка друга обставина уточнює першу: *протес^туючи^н ехалъ з дому и мешканя своего* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 118), *были на прав^е и потреб^е* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 121), *при^знаваетъ в поменены^х сида^х и во вси^х справа^х и акъцы^н* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 124), *ма^тно^{ст}и^н протес^туючи^х в ме^{ст}е Ходо^рков^е и въ села^х* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 127), *видели^смы в селе и ве^роре его* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 129), *быломъ на справ^е и потреб^е* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 133), *видялъ на ты^х кгринъта^х и сеножатя^х* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 137). Переважно фіксуємо однорідні обставини з двох слів, поєднаних як безсполучниковим зв'язком, так і сполучниковим: *барзо Вкритне а нелютостиве побито* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 169), *придалъ на Вгъледан^е и Вбъволан^е того тила забитого* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 172), *кгвальтовъне, б^еправъне В^рпровадили* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 128), *явне и добровольне созъналъ* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 113), але іноді й із трьох: *я^вне, я^сне и добровольне со^знали* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 120), *позадавали по хрыбти, по плеча^х и по рика^х* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 182), *ранъ не мало по голове и по тѡвари, по рука^х, по нога^х и по вси^м теле вкру^с* (АЖГУ 1611, с. 191).

Однорідні обставини в досліджуваних пам'ятках виражені прислівниками: *я^вне, я^сне и добровольне со^знали* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 120),

кзвалътовъне, бѣ³правъне *И*⁰провадили (АЖГУ 1590 – 1635, с. 128), *ба*^рзо а нелюто^стине збили (АЖГУ 1590 – 1635, с. 155), одиничними дієприслівниками: *побра*^вши и *пограби*^вши до дому своего повели (АЖГУ 1590 – 1635, с. 77), *которые мне по*^ама^вши и³бы^вши и³мо^рдова^вти *И*^{ши} до его мл^мвели (АЖГУ 1590 – 1635, с. 44) чи дієприслівниковими зворотами: *ничого не рѣ^спектуючи и не И^рледаючи се* [АЖГУ 1590 – 1635, с. 99], *потверъжаючи ты*^х *свои*^х *по*^хвало^къ и *декляруючи Иные выконать...* (АЖГУ 1590 – 1635, с. 99), рідше – сполученням іменника з прийменником: *ма^ем^но^сти*^а *протѣ^стуючи*^х *в ме^сте Ходо^ркове и въ села*^х (АЖГУ 1590 – 1635, с. 127).

Як зауважують дослідники, однорідні члени речення несуть також певне стилістичне навантаження, оскільки однорідність нагромаджує, конденсує певні якості мовлення, пов'язує їх в одному реченні та цим робить його художньо забарвленим, експресивним; однорідні члени речення покликані відтворювати логічний хід думки, її послідовне розгортання або уточнення одних понять іншими, більш конкретними [6, с. 376], що ми й спостерігаємо в Житомирських актових книгах XVI – XVII ст.

Отже, як засвідчила вибірка однорідних членів речення з досліджуваних пам'яток, найбільше зафіксовано однорідних присудків та додатків. Це можна пояснити причиною написання судових справ – висвітлення злочину, позики, тяжкості нанесених збитків, пошкоджень тощо, що вимагало переліку. Здебільшого однорідні додатки в актових книгах уживали для того, щоб висвітлити тяжкість нанесеної шкоди. Однорідні присудки в актах використовували для якнайточнішого висвітлення злочину, іноді – для змалювання дій осіб, про яких розповідають, чи для зображення власних дій.

Однорідні обставини нечасто відзначені в досліджуваних пам'ятках офіційно-ділового стилю, хоча вони досить різноманітні, бо вказували на місце подій, місце нанесених поранень, час подій, спосіб дії, мету дії, причину дії.

Поширеність використання однорідних означень у Житомирських актових книгах пояснюємо причиною написання судових справ – тяжкості нанесених збитків, пошкоджень, характер позики, які досить емоційно передані

саме за допомогою однорідних означень. Крім того, використані однорідні члени речення вжиті з певною стилістичною метою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. П. Нариси з історичного синтаксису української мови. – К.: Радянська школа, 1960. – 236 с.
2. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2010. – 384 с.
3. Історія української мови. Синтаксис / Відп. ред. А. П. Грищенко. – К.: Наукова думка, 1983. – 504 с.
4. Кадомцева Л. О. Функціональні різновиди речень з однорідними присудками // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 17-21.
5. Кучеренко І. К. Логіко-синтаксична природа речень з узагальнюючими словами при однорідних членах // Мовознавство. – 1977. – № 6. – С. 3-7.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 588 с.
7. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 352 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

- АЖГУ 1590 – 1635   Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р. – 1635 р. / Упорядник В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2004. – 253 с.
- АЖГУ 1611   Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року   /   Упорядники   А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко – Житомир, 2002 – 392 с.

